

Olingermeeden - Groeve Noord te Appingedam (gemeente Appingedam)

Een archeologisch bureauonderzoek

Libau

Hoge der A 5

9712 AC Groningen

Opdrachtgever: gemeente Appingedam

Libau-rapport: 18.81029

Datum: 12 maart 2018

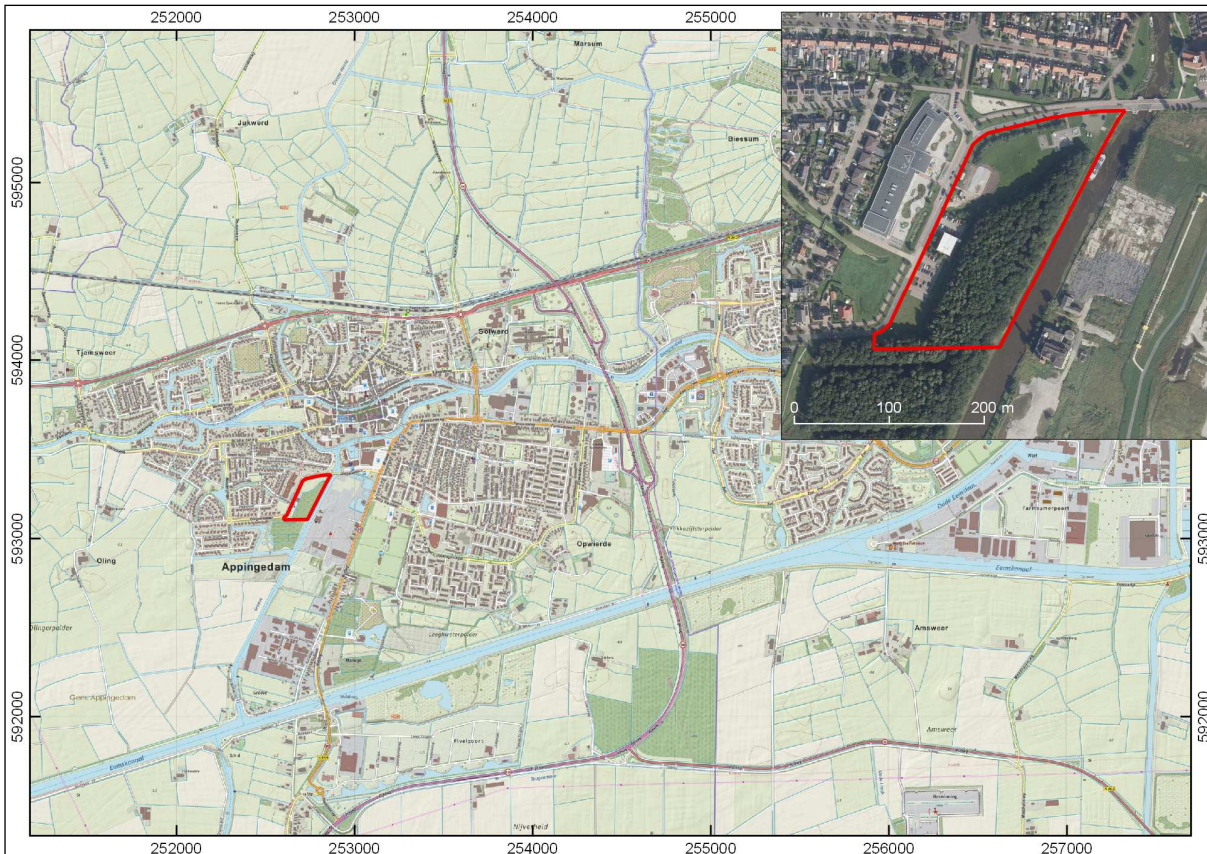
Administratieve gegevens

provincie:	Groningen
gemeente:	Appingedam
plaats:	Appingedam
toponiem:	Olingermeeden / Groeve Noord
centrumcoördinaten (RD):	252.732 / 593.228
opdrachtgever:	gemeente Appingedam
bevoegde overheid:	gemeente Appingedam
uitvoerder:	Libau Hoge der A 5 9712 AC Groningen (050) 312 65 45 archeologie@libau.nl
auteur:	N. van der Mei
kwaliteitscontrole:	M. de Jong MA
landelijk registratienummer:	4592647100 (onderzoeksmeldingsnummer Archis3)
Libau-rapport:	18.81029
beheer en plaats documentatie:	Libau (Groningen), Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (Amersfoort) en DANS
afbeelding voorblad:	uitsnede van de topografische kaart uit 1993

Aanleiding

In opdracht van de gemeente Appingedam, vertegenwoordigd door dhr. M. van der Gaag, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor een locatie aan de zuidzijde van Appingedam. Het gebied wordt begrensd door de straat Olingermeeden aan de west- en noordzijde en door de Groeve aan de oostzijde (zie figuur 1). Op dit moment heeft het grootste deel van het terrein de bestemming Bos. Het is nog niet bekend wat de toekomstige inrichting van het terrein zal zijn en welke werkzaamheden hier plaats zullen vinden.

Op de archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart van de gemeente Appingedam heeft het terrein de aanduiding "hoge archeologische verwachting". In het bestemmingsplan Stad Appingedam is dit vertaald in een dubbelbestemming Waarde - Archeologie 4. Dit betekent dat de gronden, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming(en), mede bestemd zijn voor het behoud van archeologische waarden. Hierbij geldt een onderzoeksverplichting naar de archeologische waarden bij ingrepen groter dan 200 m² en dieper dan 50 cm.

Figuur 1: Topografische kaart van Appingedam en omgeving (opentopo.nl). In de inzet is een recente luchtfoto van het plangebied opgenomen (PDOK). Op beide kaarten is de ligging van het plangebied aangegeven met een rood kader.

Landschappelijke en aardkundige informatie

Het plangebied is gelegen in het oude kweldergebied van Fivelingo, aan de rand van de stad Appingedam. De naam Fivelingo is afgeleid van de rivier de Fivel, die vanuit de hoogvenen in het Duurswold naar het noorden toe stroomde en in zee uitwaterde. De eerste bewoning op de kwelders van Fivelingo dateert uit de ijzertijd¹. Men vestigde zich bij voorkeur op de hogere kwelder- en oeverwallen langs getijdenrivieren, kreken en prielen. Aanvankelijk woonde men in onverhoogde nederzettingen (vlaknederzettingen). Door de stijging van de zeespiegel ontstond in de loop van de ijzertijd en in de vroege Romeinse tijd steeds meer de noodzaak om woonplaatsen op te hogen. Aanvankelijk betrof het individuele verhoogde erven (huiswierden), die vaak in groepjes bij elkaar lagen. Vanwege voortdurende ophoging en uitbreiding groeiden huiswierden soms aan elkaar vast waardoor dorpswierden ontstonden.

Appingedam is in de 7de of 8ste eeuw na Chr. ontstaan op een reeds bestaande wierde (nu genaamd De Wierde) ten noorden van het huidige centrum. Nadat, waarschijnlijk aan het eind van de 10de eeuw, de Delf gegraven werd, verplaatste de nederzetting zich naar de Delf en groeide uit tot een belangrijke handelsstad en marktcentrum. De middeleeuwse kern van de stad ontwikkelde zich aan weerszijden van de Delf.

¹ Voor de dateringen van archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 1

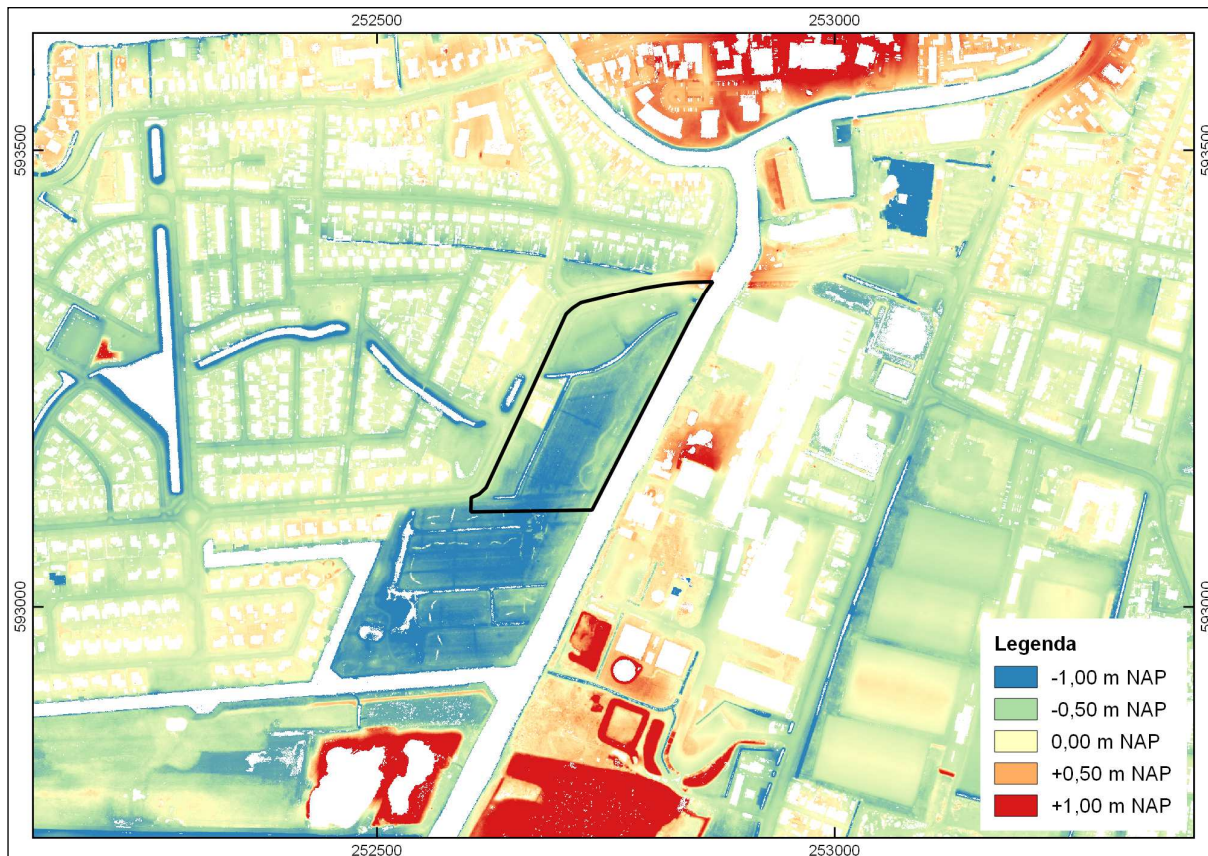
Tot 1317 was Appingedam een zeehaven; in dat jaar werden de sluisen (zijlen) in de Delf aangelegd waarna Delfzijl de rol van Appingedam overnam. Vanaf circa 1450 wordt de Delf 'Damsterdiep' genoemd.

De oostelijke grens van het plangebied wordt gevormd door de Groeve. Deze waterloop is in de late middeleeuwen gegraven als afwatering en vaarweg tussen het Schildmeer en de Delf. Tegenwoordig wordt het deel van de Groeve tussen het Eemskanaal en het Damsterdiep ook wel Groeve Noord genoemd.

Op de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen is aangegeven dat het plangebied is gelegen op een vlakke getij-afzettingsvlakte (code Mv2; zie bijlage 2 *Fysisch geografische kaart*). Op deze getij-afzettingsvlakte liggen diverse huis- en dorpswierden (code t). Ten zuidwesten van het plangebied ligt een geringe inversiewelving (code Mv6) met daarop twee kleine wierden. Deze wierden liggen langs een oude waterloop (op de fysisch geografische kaart aangegeven met een blauwe onderbroken lijn) die ook door het plangebied loopt. Ten noorden van Appingedam heeft op grote schaal kleiwinning plaatsgevonden (code ↓ (m)) ten behoeve van de baksteenindustrie.

De geomorfologische kaart (geraadpleegd via Archis) geeft hetzelfde beeld van het plangebied en omgeving als de fysisch geografische kaart. De bodemkaart geeft aan dat in het plangebied knippoldervaaggronden in zware klei voorkomen (code kMn48C; zie bijlage 3 *Bodemkaart*).

Op de kaart van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2; bijlage 4 *Hoogtekaart*) is de ligging van de wierden in de omgeving van het plangebied goed te zien. Ook het historische centrum van Appingedam is relatief hooggelegen. Het plangebied zelf is beduidend lager gelegen dan de directe omgeving. Dit geldt met name voor het deel van het plangebied ten zuiden van de bovengenoemde oude waterloop. Ook de bospercelen ten zuiden van het plangebied zijn relatief erg laaggelegen. Het is niet duidelijk of dit het gevolg is van afgraving in het plangebied of dat de omringende gronden zijn opgehoogd met de aanleg van de nieuwe stadswijken.

Figuur 2: Detailopname van de hoogtekaart (AHN2). De ligging van het plangebied is aangegeven met zwart kader.

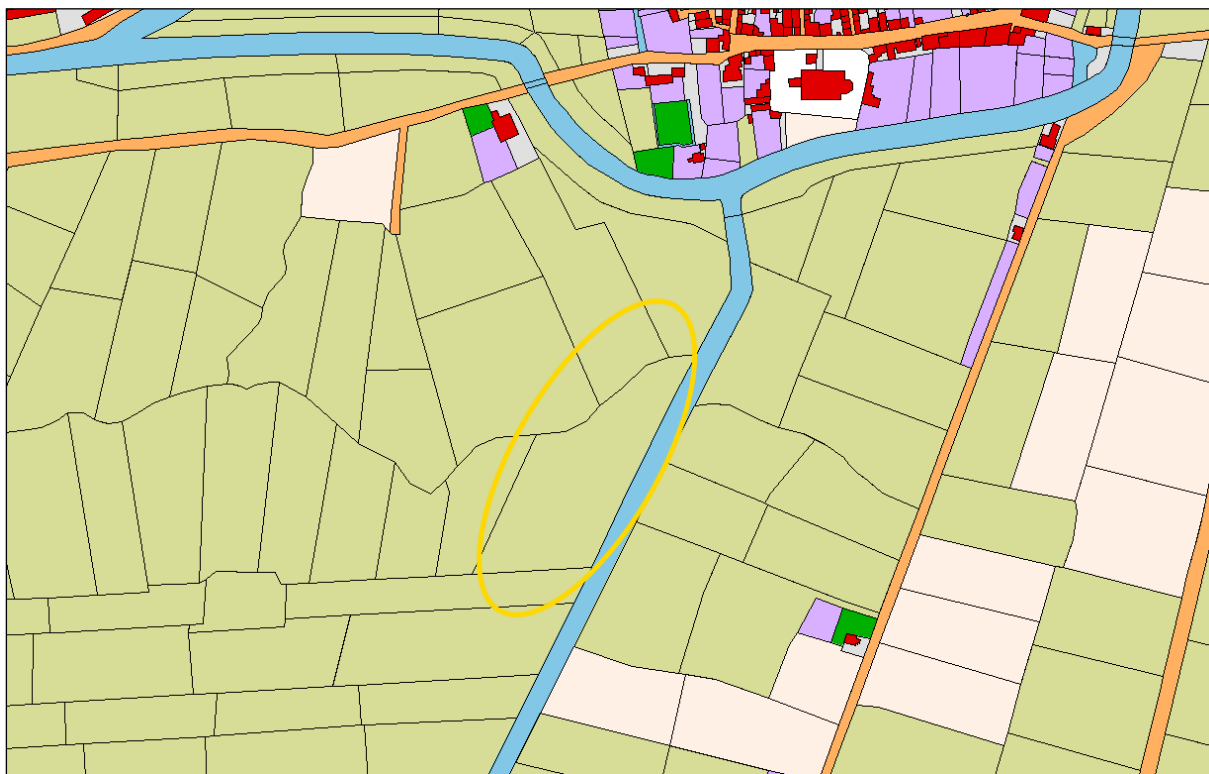
Archeologie en historische geografie

In het plangebied en in de directe omgeving hebben geen archeologische veldonderzoeken plaatsgevonden. Het plangebied is niet geregistreerd op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), noch zijn van het terrein archeologische vondsten bekend. In de nabije omgeving van het plangebied komen wel meerdere AMK-terreinen voor en zijn verscheidene archeologische vondstlocaties geregistreerd (zie bijlage 5 *Kaart archeologie*). Ten zuidwesten van het plangebied liggen twee huiswierden uit de late ijzertijd en middeleeuwen (AMK-terreinen 172 en 494). Ten noorden van het plangebied ligt de laatmiddeleeuwse kern van Appingedam met daarbinnen onder andere de borgterreinen Oost-

en West-Snelgersma (AMK-terrein 5618). Tot slot ligt ten zuidoosten van het plangebied de wierde De Hoge Werf (AMK-terreinen 495 & 11817) met een begindatering in de late ijzertijd of vroeg-Romeinse tijd.

Op het kadastrale minuutplan uit 1819 (Appingedam sectie H blad 1) is te zien dat het plangebied zich uitstrekte over meerdere onbebouwde percelen die in gebruik waren als weiland (zie figuur 3). De eerder genoemde oude waterloop is goed te zien. Het restant hiervan is nog steeds in het plangebied aanwezig.

Gedurende de 19de en het grootste deel van de 20ste eeuw bleef het gebied in gebruik als weiland. Dit duidt er op dat het gebied relatief nat was en dus in het verleden niet erg geschikt was voor bewoning. Aan het eind van de 20ste eeuw werden in een deel van het plangebied bomen geplant (zie voorblad). Met de verdere uitbreiding van Appingedam aan het eind van de 20ste en begin van de 21ste eeuw ontstond de huidige inrichting van het plangebied.

Figuur 3: Digitale weergave van de kadastrale minuut (via HisGIS.nl). De ligging van het plangebied is globaal aangegeven met een gele ellips.

Overweging en advies

Het plangebied is gelegen in het oude kweldergebied van Fivelingo, aan de rand van de stad Appingedam. De eerste bewoning in dit gebied dateert uit de ijzertijd. In de omgeving van het plangebied komen meerdere (huis)wierden uit deze periode voor. In het plangebied zijn geen bekende archeologische resten in het geding. Uit de hoogtegegevens blijkt dat het plangebied relatief laaggelegen is. Het is niet duidelijk of er daadwerkelijk sprake is van afgraving of dat het beeld wordt vertekend door ophoging van de omringende gronden. Het grondgebruik in de afgelopen twee eeuwen duidt wel op een relatief lage ligging met natte omstandigheden. Dergelijke gronden waren in het verleden niet erg geschikt voor bewoning. Daarnaast zal de huidige inrichting van het gebied hebben geleid tot gedeeltelijke versterking van de bodem.

Op basis van het bovenstaande wordt de kans op intacte archeologische resten in het plangebied klein geacht. Verder onderzoek wordt dan ook niet nodig geacht. Mochten onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen, dan geldt krachtens de Erfgoedwet (artikel 5.10) een meldingsplicht. Vondsten dienen zo spoedig mogelijk te worden gemeld bij de gemeente Appingedam en bij Libau. Libau kan indien nodig zorg dragen voor de bij het Rijk verplichte melding.

Bijlagen

1. Archeologische perioden
2. Fysisch geografische kaart
3. Bodemkaart
4. Hoogtekaart
5. Kaart archeologie

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

AHN, Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl; nationaalgeoregister.nl).

ARCHIS 3, Archeologisch Informatie Systeem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (www.archis.cultureelerfgoed.nl).

Archeologische Monumentenkaart (AMK) provincie Groningen.

Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart, gemeente Appingedam. In: Beek, J.L. & P.C. Vos, 2008. *Regio Noord Groningen, Gemeenten De Marne, Winsum, Bedum, Ten Boer, Loppersum, Eemsmond, Appingedam en Delfzijl. Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart*. RAAP-rapport 1732.

BAG, Basisregistraties Adressen en Gebouwen (www.bagviewer.kadaster.nl).

Beckeringskaart. Kaart of Landtafereel der provincie van Groningen en Ommelanden, verdeelt in deszelfs byzondere quartieren, districten en voornaamste jurisdictien, beneffens de Heerlykheid Westerwolde. Theodorus Beckeringh, 1781.

Beeldbank van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (<http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/>).

Brood, P., A.H. Huussen & J. van der Kooi (red.), 1999. *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. REGIO-Projekt Uitgevers, Groningen.

DINOloket. Data en Informatie van de Nederlandse Ondergrond (www.dinoloket.nl).

HisGIS, Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Miedema, M., 1990. Oost-Fivelingo 250 v.C.-1850 n.C. Archeologische kartering en beschrijving van 2100 jaar bewoning in Noordoost-Groningen. *Palaeohistoria* 32, pp. 111-245.

Opentopo, recente topografische kaarten van Nederland. Bron: J.W. van Aalst (www.opentopo.nl).

PDOK, Publieke Dienstverlening Op de Kaart (www.pdok.nl).

Ruimtelijkeplannen.nl, diverse ruimtelijke plannen van overheden in Nederland (www.ruimtelijkeplannen.nl).

Schroor, M. 1996. *De Atlas der Provincielanden van Groningen (1722-1736)*. REGIO-Projekt Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M. 1997. *De Atlas der Stadslanden van Groningen (1724-1729)*. REGIO-Projekt Uitgevers / Rijksarchief Groningen.

Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Snijders, F.L., 1985. Fysische geografie in de provincie Groningen. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Stiboka, Wageningen.

Topotijdreis. Tijdreis over 200 jaar topografie. Kadaster (www.topotijdreis.nl).

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

Bijlage 1 - Archeologische perioden

Olingermeeden - Groeve Noord te Appingedam (gemeente Appingedam)

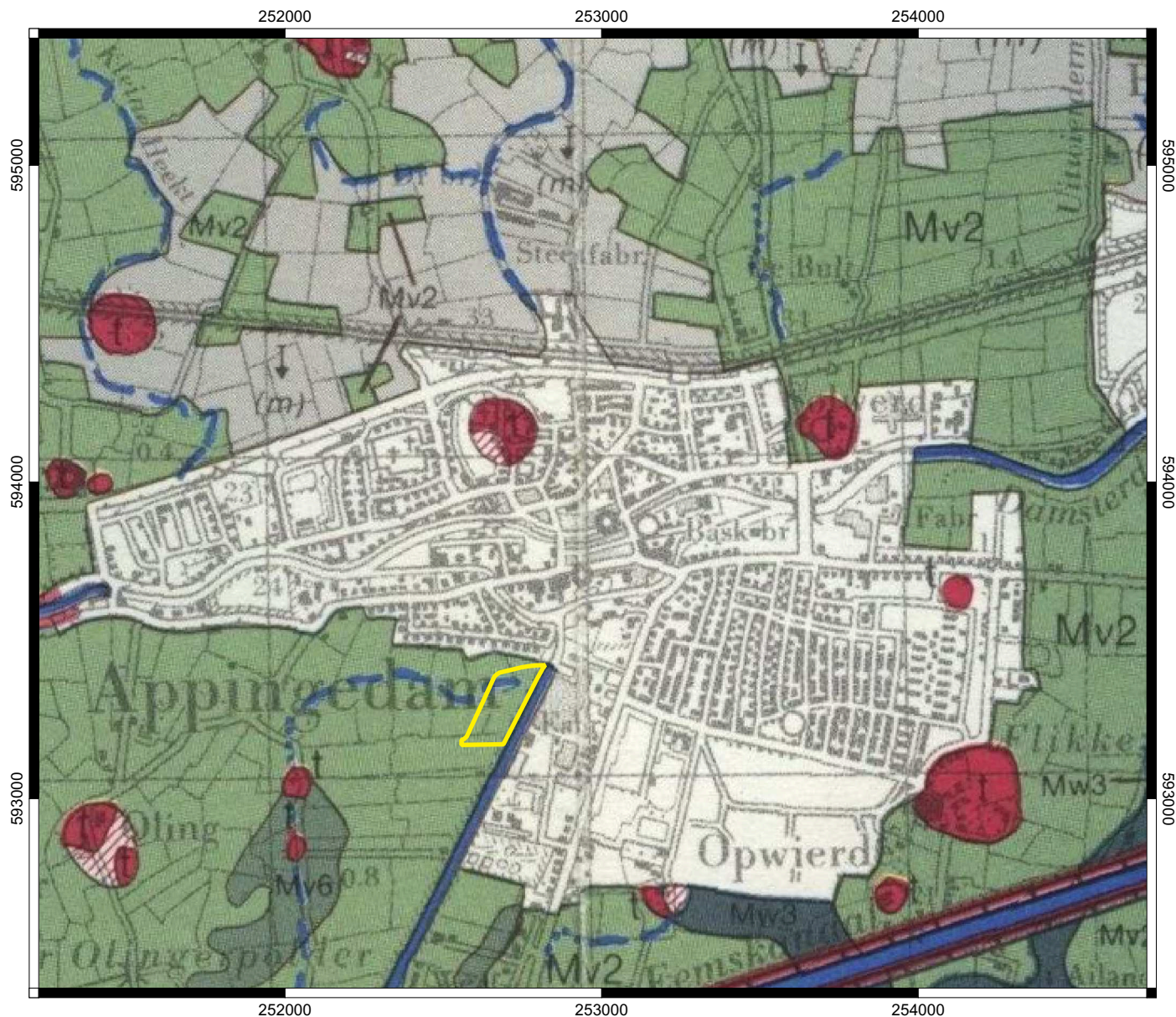
Vereenvoudigd overzicht voor Noord-Nederland

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300.000 BP
paleolithicum midden	300.000 - 35.000 BP
paleolithicum laat	35.000 BP - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	4900 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden

Bijlage 2 - Fysisch geografische kaart

Olingermeeden - Groeve Noord te Appingedam (gemeente Appingedam)

Legenda

 Plangebied Olingermeeden Appingedam

Fysische geografie

 Mv2 - Vlakke getij-afzettingenvlakte

 Mv6 - Geringe inversiewelving

 Mw3 - Inversiewelving

 Bebouwde kom

 ↓ (m) Afgraving / kleiwinning

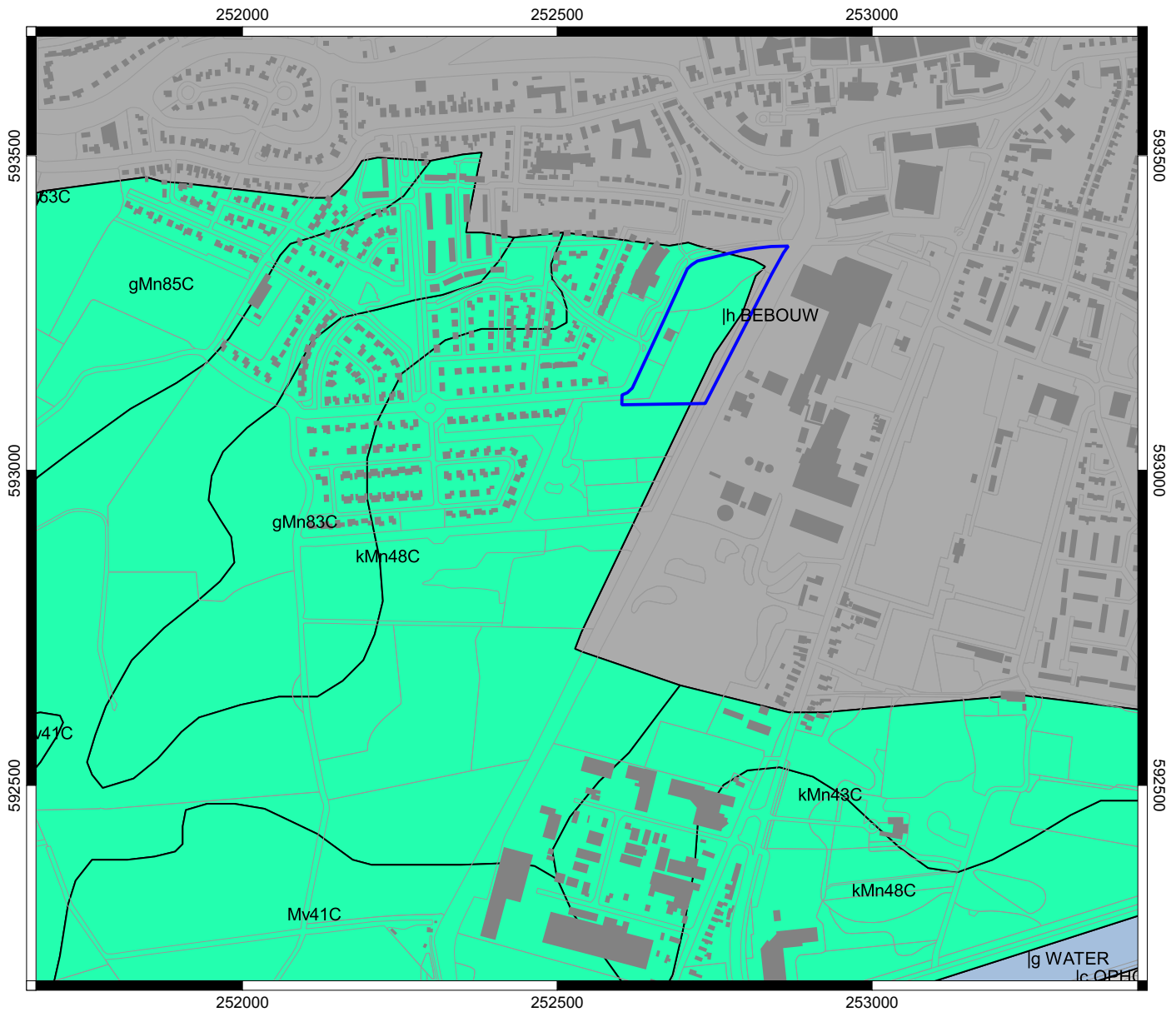
 t - Wierde

 afgegraven wierde

Bijlage 3 - Bodemkaart

Olingermeeden - Groeve Noord te Appingedam (gemeente Appingedam)

Legenda

Plangebied Olingermeeden Appingedam

Bodemkaart 2014 (1:50.000)

lc OPHOOG: opgehoogd

lg WATER: water

lgh BEBOUW: bebouwde kom

gMn83C: Knippige poldervaaggronden; klei, profielverloop 3

gMn85C: Knippige poldervaaggronden; klei, profielverloop 5

kMn43C: Knippoldervaaggronden; zware klei, profielverloop 3

kMn48C: Knippoldervaaggronden; zware klei, profielverloop 4 of 4 en 3

kMn63C: Knippoldervaaggronden; zavel en lichte klei, profielverloop 3

Mv41C: Kalkarme drechtvaaggronden; zware klei, profielverloop 1

Bijlage 4 - Hoogtekaart (AHN2)

Olingermeeden - Groeve Noord te Appingedam (gemeente Appingedam)

Legenda

 Plangebied Olingermeeden Appingedam

Hoogtekaart AHN2

 -2,00 m NAP en lager

 -1,00 m NAP

 0,00 m NAP

 +1,00 m NAP

 +2,00 m NAP en hoger

Bijlage 5 - Kaart archeologie

Olingermeeden - Groeve Noord te Appingedam (gemeente Appingedam)

Legenda

Plangebied Olingermeeden Appingedam

Vondstlocaties

AMK-terreinen

Terrein van archeologische waarde

Terrein van hoge archeologische waarde

Terrein van zeer hoge archeologische waarde

Terrein van zeer hoge archeologische waarde, rijksbeschermd

